estiu 2018

styli 19 locus

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja: *una eina d'intercanvi literari*

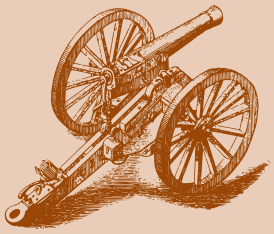

La guerra, un filó literari

La literatura al voltant de la guerra ha estat molt productiva en tots els països i en totes les cultures. Els fets d'armes constitueixen, dissortadament, un element central de la història. També de la Franja. Els conflictes bèl·lics han deixat una forta empremta en la memòria col·lectiva i documental, i els escriptors n'han tret bon profit. Els relats conten les lluites entre cristians i musulmans de la Reconquesta, entre liberals i tradicionalistes a les guerres carlistes i de franquistes contra republicans a la Guerra Civil. Amb un epíleg al voltant del fenomen del maquis, particularment sagnant al Matarranya i el Baix Aragó.

Dins de la creació literària inspirada en la Reconquesta, figura 'El manuscrit de Wadi al-Abmar', una novel·la d'aventures i misteri al voltant del segle XI que transcorre al Matarranya escrita per Silvestre Hernández.

Però l'esclat de la literatura èpica a la Franja arriba amb les guerres carlistes. L'assaig, la novel·la, la narració breu i la poesia li dediquen moltes fulles a este conflicte que va tindre un dels seus principals escenaris als Ports de Beseit. És el marc de l'obra més rellevant de temàtica bèl·lica ambientada a l'Aragó catalanòfon, 'Les històries naturals', de Joan Perucho, una narració que barreja amb sorprenent "naturalitat" la fantasia vampírica i la història, amb Ramon Cabrera com a protagonista. El mateix personatge protagonitza 'L'hivern del Tigre', d'Andreu Carranza, un autor amb forts lligams amb la Franja. Joan Josep Rovira li dedica les 'Rutes Carlistes', un llibre il·lustrat per Pasqual Vidal. També des de l'assaig s'hi apropen Joaquim Monclús i Pedro Rújula, amb sucoses aportacions a 'El carlime al territori de l'antiga diòcesi de Tortosa', una extensa obra coordinada per Josep Sànchez Cervelló. La poesia rellueix a l'entorn de les guerres entre carlistes i lliberals. Desideri Lombarte li dedica el bloc principal de 'Romanços mai contats'. Encara que el gran escenari bèl·lic és la Guerra Civil. Al seu voltant n'hi ha memòries, relats, novel·les, assajos i poesia. Una de les millors novel·les sobre la Guerra Civil, 'Incerta glòria', de Joan Sales, està ambientada al front d'Aragó, a la comarca de les Conques Mineres de Terol. Hi estan vinculades les cròniques periodístiques de Lluís Capdevilla i Narcís Lloveras, que van pertànyer a la mateixa unitat republicana que Sales. El narrador Albert Sànchez Piñol localitza a La Torre del Comte el conte fantàstic, 'El bosc', que va ser, a més, l'argument d'una pel·lícula. El periodista Lluís Rajadell va publicar la narració 'Apunts per a una mitologia de guerra', una recopilació de personatges i anècdotes que beuen de l'oralitat.

'L'òmnibus de la mort', l'impactant llibre que el periodista Toni Orensanz li dedica a la repressió a la reraguarda republicana, passa pel Baix Aragó de Terol i Saragossa. Pere Calders publica 'Unitats de xoc' sobre la seua experiència a la batalla de Terol i el 'Dietari de guerra', d'Edmon Vallés, esquitxa la Franja.

El maquis, una prolongació de la Guerra Civil, inspira a Rovira 'Històries de maquis als ports de Morella' i 'Maquis i masovers, tragèdia a la muntanya'. La guerrilla antifranquista és l'origen de la novel·la curta 'A la vora del riu', de Rajadell. Els guerrillers, els darrers actors a l'escenari bèl·lic de la Franja, son els herois dels poemes de Desideri Lombarte i Tomás Bosque 'Els maquis' i 'Cançó', respectivament.

Pere Mulet

IniciativaCulturalDeLaFranja

Publicació d'Iniciativa Cultural de la Franja

Direcció:
Ramon Mur
Artur Quintana

Consell de redacció:
Pep Espluga
Loli Gimeno
Merxe Llop
Carme Messeguer
Esteve Betrià
Màrio Sasot

Disseny:
Esteve Betrià
Ricard Solana

Redacció
C/ Major 4
44610 CALACEIT
tempsdefranja@gmail.com

Impressió i producció
Terès & Antolín s.c.
info@teresantolin.com

Dipòsit legal: TE-57/2009

Institut Ramon Muntaner
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

A Calaceit

Fragment de les memòries de Manel Dómine Sendrós (Barcelona 1920-Alcanyís octubre del 1995). Integrant de la lleva del Biberó, lluità al Front de Terol i després a la nostra comarca com artiller a la 11a Divisió del general Enrique Líster, més tard participà a la batalla de l'Ebre. En perdre la guerra se n'anà refugiat a França. Tornà a Espanya el 1973 i des de 1985 va viure a Vall-de-roures. Tenia una magnífica biblioteca-hemeroteca sobre la guerra civil que havia recopilat al llarg de tota la seua vida i que consultava freqüentment per escriure les seues memòries de guerra i altres treballs de contingut històric. Va ser membre de l'ASCUMA des de la seua fundació.

Per fi vam poder arribar a Calaceit i ens vam instal·lar tot el grup a la vora de la carretera de Queretes, esperant ordres que no podien tardar en arribar, si es volia que els dotze canons estigueren llestos a punta de dia. Mentrestant no vam perdre temps, feia molts dies que no sabíem el que era dormir una nit completa, així que cadascú es va instal·lar com li va plaure per descansar..

[...]

Va venir l'aviació quan ja el sol havia sortit. Els oficials ens van aconsellar d'escampar-nos. Jo en companyia d'un company ens vam allunyar un xic. Vam trobar una aigüera de la carretera i tranquil·lament ens vam posar a xarrar. Sentíem els aparells però no els veiem. Per fi vam sortir de l'amagatall i ens vam adonar que dos homes armats baixaven de la muntanya on està situat el poblat ibèric de Sant Antoni. Quan els vam distingir bé vam reconèixer que eren homes de les brigades internacionals —en observar el seus uniformes verd oliva—. Eren de la XV brigada de la 35 Divisió i venien morts de fatiga i completament desmoralitzats. Parlaven molt malament el castellà però els enteníem. Es queixaven, com nosaltres, de la inferioritat de l'exèrcit republicà davant la superioritat de l'aviació enemiga; continuar així no era possible. I tenien raó, durant els últims dos mesos els brigadistes internacionals s'havien portat com a autèntics herois.

Després de parlar una estona amb ells ens vam acomiadar i vam dirigir-nos a la bateria. Ens vam endur una sorpresa ... allí no hi havia ningú ... tot el grup se n'havia anat sense nosaltres. Estàvem sols!

La primera cosa que ens va estranyar fou el gran silenci que hi havia. Vam anar corrents cap al poble. Tot estava desert, silenciós. Ens vam mirar espaordits, desemparats, sense saber què fer; potser els camions no estaven lluny. No ens ho vam pensar dues vegades. Vam començar a córrer abandonant el poble en direcció a Gandesa. No se sentia cap canonada ni hi havia cap avió al cel, sembla com si la guerra s'hagués desplaçat cap a altres llocs. Aquell silenci sospitós ens donava angoixa per la incertesa del moment. A la guerra qui perd el contacte amb la seva unitat és com si perdés la seva família; el soldat forma part d'un grup on se sent recolzat; fora d'ell està perdut.

Cruïlla de les Ventes de Valldesgorfa. Foto de l'exposició Legionari. Italians de Mussolini a la Guerra d'Espanya, sobre fotografies de Wilhelm Schrefler (Guglielmo Sandri, en italià)

Vam córrer quan ja els pulmons no podien més. La carretera de Gandesa estava buida per complet, davant i darrera. No hi havia cap dubte que érem els últims que sortíem de Calaceit. Tot caminant no paràvem de mirar enrere amb l'esperança que passés un camió i ens recollís.

Vam passar davant la caseta de peons caminers ... allí no hi havia ningú ... els seus habitants també havien fugit. Una mica més avall vam veure gent que es retirava seguint els cims de les muntanyes cobertes de pins. Les separava un profund barranc ple de bancals plantats d'olivers en la part del pendent de la carretera per on baixàvem nosaltres. Els que es retiraven devien ésser diverses companyies.

De sobte va aparèixer una esquadreta Fiat i, sense pensar-s'ho, van començar a metrallar els infants. Nosaltres vam tenir el temps just per sortir de la calçada. A cada passada deixaven caure una gran quantitat de bombes antipersones. Després van abandonar aquest grup i vam seguir carretera amunt. Continuàrem el camí sense poder abandonar la sensació de permanent inquietud. La carretera era plena de corbes seguint l'accidentat terreny. Tot d'una vam escoltar un soroll de motors que venia de Calaceit, semblaven molt a prop. Ens vam aturar, esperàvem veure uns camions nostres ... i espavorits vam observar darrera d'una corba una motocicleta amb sidecar amb el canó amenaçant d'una metralladora. Era l'avantguarda d'una columna blindada italiana! La Littorio.

D'un salt vam tornar a sortir de la calçada sense pensar-ho dues vegades i ens vam tirar barranc avall. Sobre els nostres caps varen xiular les bales ... amb l'agilitat que dóna la joventut saltàvem els marges sense adonar-nos del perill ... seguien disparant però no era fàcil tocar-nos corrents de la manera que ho fèiem. Vam arribar al fons del barranc sense alè... però havíem salvat la pell. De dalt de la carretera no ens podien veure ... hi havia un angle mort que ens amagava.

Manel Dómine Sendrós

A casa era tabú

Som hereus dels sentiments enquistats d'una guerra. Maleïda Guerra Civil que mai no hagués d'haver succeït. A casa era tabú i s'actuava com si no hagués existit, aquella guerra. Fa uns dies, he trobat un diari que el meu pare va escriure abans de morir, abans que les mans vençudes per l'artritis reumatoide li impedissin agafar el llapis o la ploma entre els seus dits.

Merxe Llop

Aquesta història comença el juliol de 1936. Nonasp estava a la zona republicana. El 25 de juliol, festa de l'apòstol Santiago, el mossèn va celebrar la darrera missa. El 26, de matinada, a la porta de l'església moriria a tirs. Van saquejar i cremar tot allò que hi havia a l'església i a l'ermita, menys els objectes de plata que se´ls van quedar. Vivíem en constant inquietud per les notícies que arribaven dels pobles veïns referents a què mataven els homes de dretes. Tanmateix les bones paraules de qui manava al poble, de què aquí no passaria res, que estiguéssim tranquils, van dir que a tots els pobles del voltant havien fet neteja i que aquí, a Nonasp, sobraven dotze o tretze homes. Van fer la llista i el nom del pare era el primer.

La nit del 10 a l'11 de febrer de 1937, quan dormien, van trucar a la porta de casa dient que baixés lo pare. Ho va fer, seguit de la meua mare i ma germana gran. Eren uns homes amb la cara tapada i en castellà li van dir: venga con nosotros que vamos a hacer trincheras. Ell els hi va contestar: Tots los dies mos veem a la plaça i veniu a estes hores a casa, amb la cara tapada i parlant en castellà? La meua germana gran i la mare estaven abraçades a ell, plorant, i els encaputxats el van treure a la força. Ma germana els hi va dir que se l'emportessin a ella... Amb la cridòria, un veí, que també anava a la llista, es va escapar pel terrat i es va amagar en una altra casa, un altre, al sentir que trucaven a la porta, es va escapar per la tàpia del corral, però li van disparar i va caure mort. Un oncle meu, germà de ma mare, estava al llit i el van traure a cops, la seua dona estava embarassada, pocs dies després va avortar. Un altre era pare d'una xiqueta subnormal i el van prendre juntament amb lo seu sogre de 70 anys perquè era el sacristà, i així fins a tretze. A 4 km del poble els van assassinar. Des de casa sentíem els tirs. L'endemà els familiars van anar a l'Ajuntament a protestar dient que els deixessin donar sepultura. Van fer una rasa al cementeri i allí els van llançar.

Quan la mare es va recuperar una mica del trauma ens va reunir als cinc germans (jo tenia nou anys; era el quart) per a dir-nos que no havíem de sentir odi ni venjança; que a les guerres tots perden, que tiraríem endavant, que havíem de perdonar, que el més important era la pau... I jo, en la meua joventut, jugava al futbol amb els fills de qui van assassinar el meu pare.

Ara que estic al final de la vida, ho dic sense por a remoure ferides. Puc dir que tots vam patir, d'un costat i de l'altre. De petit no ho entenia; jo em vaig quedar sense el pare que em portava en tren al mercat de Reus a vendre les primeres carxofes que agafava a l'hort. Jo volia ser pagès com ell; en el poc temps que vaig gaudir de la seua presència em va ensenyar a estimar la terra, els dos rius de Nonasp i la natura. Amant de la gent del poble i de la vida; home pacífic i harmonitzador. Mon pare m'ha acompanyat sempre! Estic en pau

Juan Manuel Llop Albiac

A la merda la guerra*

J. M. Gràcia

A la merda les guerres:
les legals, les il·legals
les morals, les immorals,
les col·laterals
i les perpendiculars.
A la merda, totes!

A la merda la guerra de la terra,
la del cel,
la del cent per u,
la del cent per cent.

A la merda la guerra dels estúpids,
la dels intel·ligents, la dels prepotents,
la de les esquerres, la de les dretes,
la dels demòcrates, la dels dictadors.
A la merda, totes!

A la merda les guerres preventives,
proactives i reactives
i si més no, defensives,
a la merda amb lavatives.
A la merda totes les guerres,
les de tots!

I malgrat tot :
—com crec en tu—,
em resta un raig de llum,
em resta un punt brillant a l'infinit,
em restes tu —dona i home—,
em resta l'esperança.

* Aquest poema el vaig escriure l'any 2003, en començar la guerra de l'Iraq

Esperanceta Serra

Daniel Sesé

El dia 2 de novembre de 1937, a les 15:40 h de la tarda, Lleida va ser bombardejada per l'aviació feixista. La mestra Esperança Serra va morir amb els seus alumnes mentre feien classe. Es pretenia atemorir la població civil. Les fotografies d'en Centelles així ho testimonien.

Novembre, era novembre
als carrers de la ciutat,
Plaça de la Sal, Blondel,
Rambla de Ferran, Cap Pont.

Els infants a les escoles,
al Minerva i al Liceu,
dotze nens i l'Esperança
canten la taula del deu.

Ai, Esperanceta Serra,
pissarreta i davantal,
tinta negra i als plumiers
tots els llapis són vermells.

Pur escalf de sol de tarda
il·lumina finestrals,
dotze nens i l'Esperança
canten la taula eternal.

La remor que ve de fora,
i els cistells que es van omplint,
unes lliures de castanyes
i garrafa de bon vi.

Ai, Esperanceta Serra…

Ningú espera ja gran cosa,
que el malson acabi ja,
que retornin tots a casa,
si vençuts o triomfants.

Saragossa per què enlaires
negra esquadra d'avions?
Dotze nens i l'Esperança
canten la taula del tro.

Ai, Esperanceta Serra…

Cinc minuts i Lleida esclata,
cinc minuts, carrers de sang;
cinc minuts de foc als llavis,
corredisses i esquinçats!

Ai, Esperanceta Serra,
canten la taula del morts,
si és l'escola que s'esfondra
amb sa mestra i dotze cors!

Ai, Esperanceta Serra…

Estela roja i negra

Blanca Deusdad Ayala

Per a José Ayala Nicolás
In memoriam

La nit cau amb el seu mantell blanc,
sobre una vida troncada per un tret;
ideals de suro que resisteixen
a l'oratge de dècades de foscor blava.

Lluitar per un món de llibertats,
patir la por del front i superar-la,
sentir el dolor de la fi,
quan tan sols havies iniciat la vida.

El cos roman ocult,
en algun indret de la frontera bèl·lica,
resseguida pam a pam.
El dolor de la ferida persisteix
dins un temps present,
filat de record.

Autorretrat

Raquel Llop Labaila

A vegades, tinc la necessitat de llegir-me.
Escriure'm tota seguida, amb totes les lletres.
Fins a quedar-me muda.

A vegades tinc la sensació de voler-me callada.
Buscar la llibertat en un llapis,
i fugir dins d'un full en blanc.

D'altres, busco el vent de les paraules en la boca de la gent,
en els llavis del temps.

A vegades vull cridar,
saber-me viva.

Veure'm des d'un punt llunyà,
entendre que, abans d'aixecar-me,
vaig caure.

Caminar.

Baixar de les altures, cremar distàncies.

Apropar-me tant a mi que no hi càpiga res més.

Saber que l'únic que està fet a mida per mi, sóc jo.

La baldufa

Robert Albiac

Solitari deambulava fins que em vaig topar amb ella.
Portava un cordell entre els dits i una baldufa a la mà.
De cap i volta aquella joguina va impactar contra el sòl,
el seu esclafit em va deixar sorprès, bocabadat, absort.

Enxisada la meua mirada, centrada en com es mouria,
al començament ben dreta, ben perfecta giravoltava.
Però les trajectòries inalterables no solen durar molt:
la inèrcia; i el curs de la rotació anunciava fer-se tort.

Abandonant aquell punt, directa cap als obstacles,
jo corria apartant-los tots, jo volia més espectacle!
La baldufa defallia, l'espenta inicial s'havia dissolt,
els girs no es fan eterns per estirar el cordell fort.

Va arreplegar la trompa i va dir que marxava.
Jo vaig somriure per agrair-li la jugada.
—Adéu amiga! ací seguisc sol,
que a les pròximes tirades
t'acompanye
la sort.